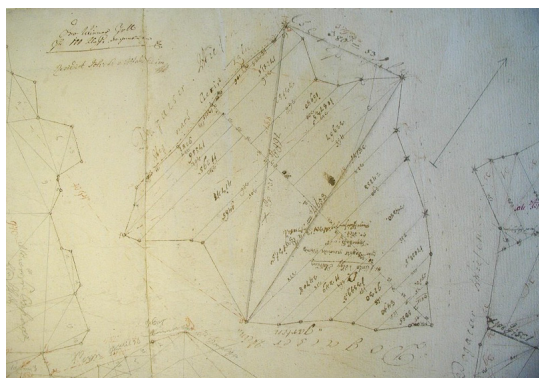

Bogács. Ember és környezete a Bükkalján 3. Mária Terézia úrbéri rendelete és következményei

3.1. AZ ÚRBÉRI RENDELET KIADÁSÁNAK ELŐZMÉNYEI

Azokon a területeken, ahol könnyebben lehetett a nemzetközi kereskedelembe bekapcsolódni, már a 16-17. században növekedni kezdett a földesúri majorságok száma. A földesúri kezelésben, jobbágyi robotmunkával megművelt külterjes majorsági gazdálkodás térhódítása a 18. században erőteljesen folytatódott. Ez gyakorlatilag konzerválta az örökös jobbágyság rendszerét, hiszen a földesúr számára az ingyen munkaerő biztosítása létfontosságú volt. [1] Így lényegtelené vált a termelési technikák fejlesztése, az új módszerek szorgalmazása, mert a megfelelő szabályozások hiányában gyakorlatilag korlátlanul kihasználhatták jobbágyaikat, akiknek ezzel szemben az elköltözés maradt az egyetlen fegyverük. Az állami adók és katonáskodás mellett az egyre szaporodó földesúri terheket már nehezen győző jobbágyság az ország különböző területein kisebb zendülésekkel próbálta a tarthatatlan állapotokra felhívni a figyelmet. A majorsági gazdálkodás térhódítása a bécsi kormánykörök ellenkezésébe ütközött, hiszen a jobbágytól elvett, a majorság növelésére szánt földek az állami adóalapot is súlyosan érintették. Ugyanis a jobbágyi föld adóköteles volt, de ugyanaz földesúri kezelésben már mentességet élvezett. Ez volt az elsődleges oka annak, hogy az állam a jobbágyterheket rendeletben, egész országra kiterjedően szabályozni kívánta. Miután az 1765. évi országgyűlésen kiderült, hogy a nemességet lehetetlen rávenni a törvényes rendezésre, Mária Terézia udvari tanácsosa, Anton von Raab vezetésével kidolgoztatta úrbéri rendeletét, s 1767. január 26-án Magyarország számára, a saját nevében kihirdettette magyar, latin és tót nyelven. [2]

3.2. A KILENC KÉRDŐPONTOS VIZSGÁLAT

A rendelet kihirdetését országszerte anyaggyűjtés előzte meg, melynek során a biztosok maguk elé idézték a község bíróját és az esküdteket, kilenc kérdőpont alapján megvallatták őket gazdálkodásukról, életmódjukról, földesurukhoz fűződő viszonyukról. [3] Összeírták a falu jobbágyait, földjeiket, rétjeiket, szőleiket, a talajt minősége szerint osztályozták. Borsod vármegyében két részletben folyt a kikérdezés. 1767-ben a diósgyőri koronauradalom birtokain, 1770-ben a megye többi településén végezték el munkájukat a kérdezőbiztosok. Bogácsra vonatkozóan ezt szó szerint közöljük:

[4]

1. Vagyon-é mostanság Urbarioma ezen helységnek? ha vagyon, minémű az? Mennyi időtül fogva hozattatott bé?

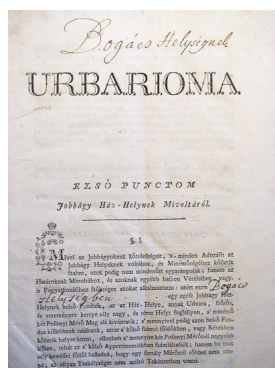
2. Ha Urbarioma nintsen a Jobbágyi kötelességet teszik é Contractus szerént mind a Jobbágyok, mind a Zsellérek? Mennyi ideje már annak, hogy azon bé-vett szokás kezdődött? Avagy Contractusra lépett ezen Helység az Földes urasággal? nem de ezen mostani Urbariom, avagy Contractusnak tétele előtt is voltak mások, és ha voltak? minéműek, és mikor kezdődött ezen mostani szokásban lévő kötelességnek praestatioja.

3. Az hol Urbariomok, avagy Contractusok nintsenek, miből álló a Jobbágyságnak, és zsellérségnek adózása, és kötelessége, a ki mostanság szokásban vagyon? Mikor és mi módon hozattatott bé azon kötelesség, és adózás?

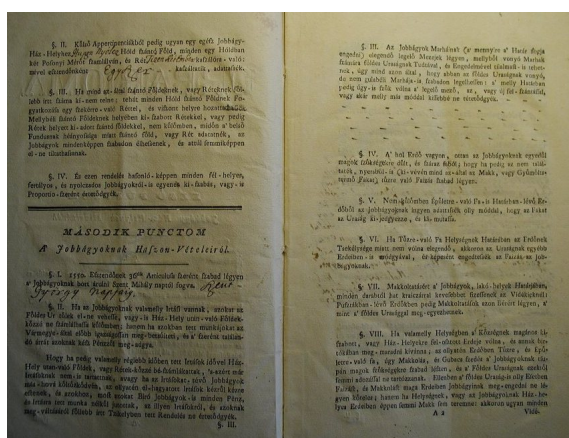
4. Minémű haszon vételei vannak ezen helységnek, és Határjának? Avagy ellenben minémű Károk szokták közönségesen érni őtet, és Határját?

5. Hány, és minémű hold szántó földje, és rétje vagyon egy egész ház-helyes Gazdának, és hány Posonyi mérőt vetthet egyik egyik hold szántó földjében? Nem de nem a Rétjein sarjút is kaszálhat é?

6. Minémű, és hány napi munkát vitt egy egy Gazda eddig végben, és hány vonyó marhával? És a midőn a Robottra mentek, és vissza jöttek, bé- számláltatott-é azon járás- kelésnek ideje-is a napi számhoz?

3.3. AZ URBERI RENDELKEZÉS ES HATASA

A bogácsiak és földesuruk, az egri káptalan viszonyát szabályozó urbárium 1771. június 8-án lépett érvénybe. [6] Az úrbéri rendelet megszüntette a jobbágy röghöz kötöttségét, meghatározta a jobbágytelek nagyságát. A beltelek nagyságát egy holdban (két pozsonyi mérő), a kültelek nagyságát megyénként osztályokba sorolva határozták meg. Bogács szántóföldje a II. kategóriába került, ami azt jelentette, hogy egy egész jobbágytelekhez 28 hold szántóföld járt, kaszás rét a rossz minősége miatt 12 hold. A szőlő és a legelő nem került be az úrbéri táblába. Akinek legalább 1/8-ad telke volt, azt jobbágyként, akinek ennél kevesebb, azt zsellérként vette számba az urbárium.

[7] Az úrbérrendezés talán leghasznosabb mozzanata az volt, hogy pontosan szabályozta a jobbágytelken nyugvó pénzbeli, terménybeli és robotbeli terheket. Ez pénzben évi 1 forintot (két részletben: Szent György napkor és Szent Mihály napkor) jelentett, terményben két csirkét, két kappant, egy tucat tojást, egy icce kifőzött vajat, valamint minden harminc gazda egy borjút volt köteles adni adott esztendőre. A robotot teljes jobbágyok számára 52 ígás, vagy 104 gyalog napban határozták meg. Házaz zsellérek számára 18 nap, házatlan zsellérek számára 12 nap kézi munka volt előírva egy esztendőre. Ehhez még hozzávetődött mindenki számára évi egy kötelező hosszú fuvarozás is. Ezen kívül számos más mozzanatra is kitért a rendezés, így például a malomjogra, italmérésre, makkoltatásra, faizásra, pálinkafőzésre. A fent említett kötelezettségek mellett jobbágytehernek számított még a kilenced, az egyházi tized, az állami adó és a házadó, amely a megyei közigazgatás költségeit fedezte. A pontosan szabályozott jobbágyi terhek jelentősen visszaszorították a földesúri visszaéléseket. Ha azonban mégis vita támadt, akkor a peres ügyben a Helytartótanács döntött, s nem a részrehajlásra hajlamos

nemesi vármegye.

[\[8\]](#)

Látni kell azonban a szabályozás hibáit. Mária Terézia a nyugati jogrendhez igazodva alkotta meg rendeletét, azonban a magyar jogszokások sokkal rugalmasabbak, szabadabbak voltak. Halászatra, vadászatra, erdőhasználatra Nyugat-Európában nem volt joga a jobbágnak, de Magyarországon ezideig igen. Már az Árpád-kor elején rögzítetten kialakult falvaink életterülete. Ezek a területeken belül, a közösen használt részeken a földközösség tagjainak szabad használat volt. Ennek a földközösségnek a földesúr is tagja volt, de csak az egyik tagja, akire az egyenlőség szabályai ugyanúgy vonatkoztak, mint e közösség bármely tagjára. Mária Terézia rendelete gyakorlatilag kitiltotta a jobbágyokat az erdőkből. A faizás és az épületfa beszerzése ugyan megengedett volt a jobbágytelek arányában, de ellentételezésként évi egy hosszú fuvart kellett teljesíteni, ami a bogácsiak számára a hegyen túli, fáradságosan megközelíthető Eger városát jelentette. Azonban a jelentős táplálék-kiegészítő szereppel bíró gyűjtögetés és csapdás vadászat lehetősége, valamint a háziállatok erdőbéli legeltetésének és széna gyűjtésének lehetősége gyakorlatilag megszűnt. A legnagyobb kárt népi gyümölcsészetünk szenvedte el, hiszen a termesztés elsősorban az ártereken és a közösen használt erdőkben folyt. Ennek korai kialakulását és gyakorlatát a bogácsiak erdeiben is joggal feltételezhetjük, elég csak a bogácsiak töröknek fizetett igen jelentős gyümölcsadója utalnunk. Az erdőből való kitiltással az addig szinte korlátlan gyümölcstermelés lehetősége egyszeriben beszűkült, ezért új helyeket kellett találni. Így kerültek későbbiekben a gyümölcsfák a lakóházak udvarára, a kertekbe, a kaszálókra, ezért jöttek létre gyümölcsösök. [\[9\]](#) Mária Terézia úrbéri rendelete egyfajta életformaváltást követelt meg a falu lakóitól. A közösségi területek és azok haszonvételeinek elorozása megváltoztatta a falu életterületét, táplálkozáskultúráját, életmódját. A jobbágyok vagyon szerinti beosztása (zsellértől a telkes jobbágyig) kezdete a parasztok között kialakult különbségek megmerevedésének. Ezáltal a falu kiegyensúlyozó szerepe végleg megtört. Ez a - véleményünk szerint - több hátránnyal, mint előnnyel járó rendelkezés 1848-ig fennmaradt.

Bogácson az úrbérrendezés szerint a következőképpen alakult a telki állomány:

két jobbágytelekkel rendelkezett 2 fő,

másfél jobbágytelekkel rendelkezett 6 fő,

egy jobbágytelekkel rendelkezett 10 fő,

féltelkesek száma 21 fő,

negyedtelkesek száma 16 fő.

A telekkel bíró jobbágyok mindösszesen 37,5 hold belső telekkel, 1200 hold szántófölddel és 300 hold kaszálóval rendelkeztek, marhás robotjuk 1950 nap, helyette kézi szolgálatban 4458 nap volt, természetbeni kilencedet kellett szolgáltatni kenderből és lenből, 91 forint esztendei árendát voltak kötelesek fizetni, valamint 37 és fél icce vajat, 75 kappant, 75 csirkét és 450 darab tojást beszolgáltatni. [\[10\]](#)

1. A házas zsellérek száma 31 fő volt.
2. A községnek egy telke volt, mely 28 hold szántófölddel és 12 hold kaszás réttel bírt.
3. A közlegelő elegendőnek találtatott.
4. A jobbágyok éltek a faizás haszonvételével.

Vályi András 1796-ban Budán kiadott Magyar Országnak leírása című könyvében bemutatja a falu viszonyait, melyet már az úrbéri rendelkezés határozott meg: [\[11\]](#)

„Bogács. Magyar falu Borsod Vármegyében, földes Ura az Egri Káptalan, lakosai katolikusok, fekszik Eger felé lévő hegyek tövében, egy ereszkedő görbe dombon, Bogács vize mellett, melly innen Kövesd felé foly, Egri piatza egy, Miskolczi pedig három mértföldnyire van, legelője elegendő, fája tűzre, és épületre ingyen, szőleje közép termékenységűek, de jó bort teremnek, malma helyben essős időben, szárazságban pedig a Daróczi völgyben, második osztálybéli.”

3.4. AZ 1835-ÖS FELMÉRÉS

